

УДК 37.016: 81-028.31:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.5.13>

МАЙБУТНІ ФАХІВЦІ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ

Наталія Московчук

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, м. Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2232-9072
e-mail: moskovchuknata85@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена актуалізації проблеми професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей і формування їхньої українськомовної професійно-комунікативної компетентності. Заявлено про необхідність упровадження дієвих методів покращення навичок спілкування державною мовою, що можуть бути реалізовані в межах курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Із цією метою запропоновано залучати здобувачів вищої технічної освіти до створення користувацького медіаконтенту за змістом дисципліни. Відповідно до специфіки творчого завдання, майбутні фахівці технічних спеціальностей розвиваються як суб'єкти освітньої діяльності, що виявляється в діалогічній взаємодії та партнерстві в процесі професійно-мовленнєвої підготовки. Для цього здійснено теоретичний аналіз поняття «суб'єкт» з погляду філософії, психології, педагогіки й галузі виробництва й поширення контенту. Дослідження поняття «суб'єкт» спиралося на виділені й теоретично обґрунтовані закономірності становлення суб'єктності учасників освітнього процесу і творців користувацького медіаконтенту. З огляду на специфіку методу залучення майбутніх фахівців технічних спеціальностей до створення користувацького медіаконтенту й аналіз категорійного апарату щодо поняття «суб'єкт», уточнено це поняття в контексті освітнього процесу й визначено, що «суб'єкт» – це людина, яка виявляє високий рівень активності в процесі діяльності, до якої залучена, відносно самостійність, системність і послідовність у діях, прагнення до досягнення освітньої мети, здатність до самоаналізу й саморозвитку. Освітній медіаконтент, який здатні генерувати студенти, а саме користувацький медіаконтент, розглянуто щодо його функціонального складника та місця в процесі комунікації. Визначено, що залежно від царини, у якій зароджується й функціонує медіаконтент, він набуває певної специфіки й щодо мети, і щодо ролі в процесі комунікації. Крім того, різними будуть пріоритетні складники процесу творення та сприйняття медіаконтенту: кодування, передача, декодування або інтерпретація. Зміна акцентів може стосуватися й змісту медіаконтенту.

Ключові слова: суб'єкт, мовленнєва підготовка, технічні спеціальності, комунікативна компетентність, користувацький медіаконтент.

FUTURE SPECIALISTS OF TECHNICAL SPECIALTIES AS SUBJECTS OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING

Natalia Moskovchuk

Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Linguistics and Foreign Languages,
State University Intelligent Technologies and Telecommunications
Kuznechna Str., 1, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2232-9072
e-mail: moskovchuknata85@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the actualization of the problem of professional and language training of future specialists in technical specialties and the formation of their Ukrainian-language professional and communicative competence. The need to introduce effective methods of improving communication skills in the national language, which can be implemented within the course “Ukrainian Language (for Professional Purposes)” is stated. For such purpose, it is proposed to involve students of higher technical

education in the creation of user-generated media content in the content of the discipline. In accordance with the specifics of the creative task, future specialists in technical specialties develop as subjects of educational activity, which is appeared in dialogic interaction and partnership during professional and language training. In this reason, a theoretical analysis of the concept of "subject" was carried out from the point of view of philosophy, psychology, pedagogy and the field of content production and distribution. The study of the concept of "subject" was based on the identified and theoretically substantiated patterns of participants' subjectivity formation in the educational process and creators of user media content. Considering the specifics of the method of involving future specialists in technical specialties in the creation of user-generated media content and the analyzing the categorical apparatus regarding the concept of "subject", this concept was clarified in the context of the educational process and it was determined that a "subject" is a person who shows a high level of activity in the process of activity in which he or she is involved, relative independence, systematic and consistent actions, the desire to achieve an educational goal, the ability to self-analysis and self-development. The educational media content that students are able to generate, namely user-generated media content, is considered from the point of view of its functional component and its place in the communication process. It is determined that depending on the area in which the media content originates and functions, it acquires certain specifics in terms of both purpose and role in the communication process. In addition, the priority components of the process of creating and perceiving media content will be different: encoding, transmitting, decoding, or interpreting. The change in emphasis may also affect the content of media content.

Key words: *subject, language training, technical specialties, communication competence, user-generated media content.*

У сучасному освітньому дискурсі вищої школи триває безперервний пошук ефективних способів і механізмів формування конкурентоспроможної та гармонійно розвиненої особистості майбутнього фахівця. Проблема українськомовної підготовки здобувачів вищої освіти останнім часом усе більше спрямована на вдосконалення навичок спілкування й покращення культури мовлення в освітньому та фаховому середовищі. Така позиція потребує активної взаємодії учасників освітнього процесу, що функціонують на засадах рівності, добровільності, довіри й взаємодоповнюваності. Відповідно, уточнюється й доповнюється методологічна площина, що має відповідати потребам сьогодення. Зокрема, стосовно українськомовної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, яка відбувається в межах курсу дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», зауважимо, що процесуально-технологічний компонент цієї дисципліни ґрунтується на дотриманні принципів діалогічності. У практиці цей принцип поряд з іншим зреалізований і на рівні добору вправ і завдань до дисципліни. Одним із таких завдань є залучення студентів до створення користувачького медіаконтенту, що слугує додатковим актуальним методом формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей і дає змогу студентам на практиці закріпити набуті знання, збагатити

комунікативний досвід та урізноманітнити типи професійно-комунікативних ситуацій. Цей метод формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності зумовлює необхідність суб'єкт-суб'єктного виміру взаємодії її учасників. Тобто успішність українськомовної підготовки майбутніх фахівців і запропонованого методу залежить від суб'єктної позиції студентів.

У спробах розширити наукове розуміння проблемного поля становлення суб'єктності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі українськомовної підготовки ми спиралися на базові ідеї про категорію «суб'єкт». У різний час і відповідно до власного методологічного підходу ця тема входила до кола наукових інтересів представників психологічної та філософської наукової думки (Л.К. Велитченко, В. Декомб, С.Б. Кузікова, С. Ложьє, О.А. Лукасевич, В.І. Менжулін, С.Л. Рубінштейн, Т.О. Татенко, Л.М. Ткачук). Визначено, що існує низка трактувань поняття «суб'єкт». Більшість із них суголосні й розуміють суб'єкт як людину на вищому рівні активності, цілісності, інтегративності, автономності; суб'єкт виявляється в прагненні до саморозвитку і творчості. Така парадигма розуміння категорії «суб'єкт» інтегрована в основу сучасного обґрунтування суб'єктності й суб'єктної позиції учасників освітнього процесу (О.М. Балакірева, В.О. Вовк, Т.С. Гурлева, Ю.М. Косенко, Р.Я. Левін, О.О. Лінник, В.В. Москаленко,

Л.В. Тищенко) та медіакомунікації (А. Брунс, К.О. Горська, Г. Дженкінс, В.В. Різун, Ж. Фідалго). Аналіз актуальних досліджень проблеми суб'єктності в освітньому просторі дав змогу застосувати напрацьовані теоретичні положення в площині суб'єкт-суб'єктної взаємодії процесу українськомовної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, зокрема в аспекті залучення студентів до створення користувацького медіаконтенту як методу формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей.

Мета статті – дослідження проблемного поля суб'єктності майбутніх фахівців в аспекті залучення студентів до створення користувацького медіаконтенту як методу формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей.

Донині в сучасній науковій педагогічній думці й терміносистемі виробництва та поширення контенту, що також дотична до нашого дослідження, не простежується єдиного підходу до тлумачення поняття «суб'єкт». Та ж одиниця (соціальна інстанція) в різних видах діяльності може бути й у ролі суб'єкта, і в ролі об'єкта. Для конкретизації суб'єктів звернемося до тлумачення цього поняття.

Для В.О. Татенко суб'єкт є носій психічного, суб'єктивного, який ототожнює себе з власною психікою. Психолог описує механізм, у межах якого й існує суб'єкт: людина з погляду на власну суб'єктність відкривається собі передусім як діяч, як «носії діяльності й пізнання», що виявляє відносну суб'єктну незалежність від впливу зовнішніх причин. [1, с. 35]. В аспекті нашого дослідження цінним є також тлумачення суб'єктності як схильності до відтворення, творіння себе у відповідних, а часом і несприятливих умовах. Суб'єктність, за визначенням науковця, відображає насамперед характер активності людини як суб'єкта й розкривається в таких поняттях, як «вільний», «самостійний», «автономний», «ініціативний», «творчий», «оригінальний» [2]. Саме ці категорії є фундаментальними для сучасної освіти загалом і мовленнєвої підготовки зокрема.

Л.К. Велитченко також аналізує поняття «суб'єкт» з погляду психології та визначає

його як прояв самості індивіда і її трансформації відповідно до умов суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносин. Атрибутом суб'єкта в суб'єкт-об'єктних зв'язків є особистість, а в суб'єкт-об'єктних – діяльність. Оскільки за своїм призначенням діяльність та особистість є «інструментом» суб'єкта, вони мають аналогічну структуру. Відмінність діяльності й особистості визначається відмінністю об'єкта й дії з ним [3].

Концепт «суб'єкт» глибоко проаналізував філософ Венсан Декомб, який створює концепцію суб'єкта як дієвця, сформованого не своїм внутрішнім світом, а своєю дією, моделлю якої є інституція соціального життя. Практична суб'єктивність Венсана Декомба виростає з його критики рефлексивної парадигми філософії свідомості й є здатністю дієвця взяти на себе відповідальність за власну дію [4]. Ці висновки загалом є розвитком ідеї французької школи соціології. Власний погляд на «суб'єкт» і «суб'єктність» сформувала й Сандра Лож'є, яка працює в річищі лінгвістичної феноменології, визначеної філософією повсякденного мовлення. Філософ висуває концепцію «депсихологізованої суб'єктивності», що зосереджена на зворотному боці здатності дієвця діяти за правилом у межах інституційної парадигми практики, а саме на крихкості й вразливості будь-якої людської дії, на її поразках і труднощах і загалом на небажанні суб'єкта бути дієвцем і брати на себе відповідальність за свою дію. Сандра Лож'є відстоює скептичне розуміння суб'єктивності як властивості дії делокалізованого суб'єкта мовлення і знання, його здатності навіть своєю нездатністю виражати соціальну природність людського способу життя [5]. Унікальні версії теорії суб'єктивізму В. Декомба та С. Лож'є мають спільне уявлення про самореферентність займенника «Я», який нібито відсилає до певного об'єкта, вони розвивають тези про формування суб'єктивного розуму об'єктивним (соціальним) розумом, а також соціального експресивізму, тобто повної присутності соціального суб'єкта в тому, що він робить і каже, так окреслюють проблематику соціального суб'єкта як дієвця, тобто як суб'єкта мовлення й дії.

В.В. Москаленко суб'єктність особистості трактує як саморозвиток індивідом власної психіки на основі потенційних мож-

ливостей, що реалізується в умовах, у яких інтеріндивідуальна взаємодія виявляється як інтерсуб'єктна, суб'єкт-суб'єктна взаємодія. «Процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, – зазначає вчена, – це не проста інтеракція, а процес взаємної згоди людей приймати впливи один на одного за умов, що вони ставляться до себе й до іншого як до автономного, суверенного суб'єкта активності і як до цінності. Інтерсуб'єктна взаємодія розуміється нею як трансцендентальне взаємопроникнення, взаємне зумовлювання суб'єктів взаємодії, як спільно-взаємна зануреність суб'єктів у специфічні дискурси. У цьому сенсі констатується, що факт взаємодії є породжуючим, бо породжує нову реальність, нові смисли в силу взаємовпливу. Сутність цього процесу полягає не просто у факті передачі й прийомі інформації, а у «створенні нової інформації, загальної для суб'єктів взаємодії й такої, що породжує їх спільноту» [6, с. 16–17].

Т.С. Гурлева розглядає суб'єктність як здатність бути суб'єктом, ініціювати й реалізовувати різні види діяльності. Від суб'єктності окремої людини й людей, які становлять певну спільність, зазначає дослідниця, залежить і якість спілкування, й інтерсуб'єктна взаємодія. Цінними для нас є міркування дослідниці щодо конкретної території спілкування, а саме освітній простір, у якому взаємодіють між собою різні учасники навчального процесу, впливаючи одне на одного, сприяючи якісним змінам як окремого суб'єкта, так й інших осіб, які вступають у контакт, на основі партнерства і співробітництва [7].

Щодо освітнього простору вищої школи В.О. Вовк влучно зауважує, що освітній простір стає траєкторією потенційного саморозвитку студента як активно включеного суб'єкта в педагогічну взаємодію, простором набуття майбутніми фахівцями досвіду творчої діяльності, трансформації і збагачення особистості. В.О. Вовк наголошує на тому, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія реалізує базову потребу особистості в залученні її до соціуму й культури суспільства на основі рівноправного партнерства, характеризує готовність суб'єктів навчання до взаєморозуміння й взаємоповаги в процесі спілкування та діяльності, стає запорукою збереження індивідуальності, унікальності, різнорівневості й різноплановості в зді-

бностях, можливостях, інтересах, потребах особистості.

Нам імпонує погляд авторки щодо певної свободи студента в освітньому просторі й реалізації його творчого потенціалу. Ці аспекти посідають чільне місце в дефініції суб'єктної позиції майбутнього фахівця, яку В.О. Вовк визначає як інтегративний багатокомпонентний психологічний феномен, який визначається системою особистісно-значущих, ціннісно-сміслових ставлень до процесу навчання, до обраної професії, до себе як до фахівця й до свого майбутнього професійного шляху, спрямованих на саморозвиток, самоактуалізацію та відображення авторства, цілісності, індивідуальності, самостійності, унікальності, здатності до рефлексії, свободи вибору та вчинкової активності [8, с. 26–27].

Бачимо, що ідея розвитку дуальних функцій учасників освітнього процесу є доміантною в сучасній освіті. Так само одна одиниця (соціальна інстанція) може бути й у ролі суб'єкта, і в ролі об'єкта й у галузі виробництва та поширення контенту. Традиційне визначення суб'єктів медіакомунікації лише як конкретного соціального індивіда чи консолідованої групи осіб, які цілеспрямовано використовують медію для організації комунікативної взаємодії з іншими суб'єктами, сьогодні виявилось застарілим через зміну ролей і перерозподіл функцій між цими суб'єктами. К.О. Горська вважає, що діяльність особи, яка бере участь у створенні медіаконтенту, може варіюватися від власне самостійного створення унікального контенту до впорядкування чи розширення первинної інформації шляхом додавання аналітики, статистики, експертних оцінок тощо. До категорії авторів медіаконтенту науковець зараховує як професійних журналістів, блогерів або фрилансерів, так і споживачів, які генерують контент; авторів як текстових творів, так і відео-, аудіо-, фотоконтенту тощо; виробників як первинного, так і вторинного контенту, що підвищують цінність уже наявних матеріалів. Хоча не всі дослідники підтримують таку позицію, висловлюючи думку про пріоритетність параметра професіоналізму як важливого під час виділення суб'єктів, К.О. Горська влучно зауважує, що набір якісних характеристик, які можуть пояснювати професіоналізм як визначальну категорію, не є стійким, тоді як відгук масової аудиторії

на матеріали автора є безперечною ознакою його суб'єктності [9, с. 31].

Споживачі медіаконтенту демонструють сили до генерування контенту подекуди в обсягах, які не поступаються тим, що їх пропонують професійні медіа. У контексті превалювання сьогодні суб'єкто-суб'єктного підходу до процесу комунікації та зростання ролі користувацького медіаконтенту можна говорити про оновлення типології споживачів медіа, яких тепер можемо характеризувати за ознакою активності. Активні споживачі (аудиторія) медіа створюють контент самостійно чи коментують контент медіа. Однак незалежно від обсягів внеску, вони постають у статусі суб'єкта, що має творчий потенціал, учиться й удосконалює свої навички. Прагнення до виявлення активності в процесі створення користувацького медіаконтенту через пошук, отримання, споживання, передачу, виробництво та поширення інформації стимулює й розвиває творчий потенціал цієї категорії активних споживачів медіаконтенту, по суті, суб'єктів процесу творення користувацького медіаконтенту. Сучасна молодь, зокрема студентство, виявляє інтерес і прагнення до подібної активності. Продукт, який здатні генерувати студенти, а саме користувацький медіаконтент, варто розглянути щодо його функціонального складника та його місця в процесі комунікації.

Розглянемо кілька моделей комунікації. Варто згадати одну з перших моделей, що запропонована ще Аристотелем у праці «Риторика». Давньогрецький філософ розділяв мовлення на три елементи: оратор, предмет промови й слухачі.

Американський дослідник Г. Лассвелл у 1948 році запропонував популярну модель комунікації [10]. Він виділяє п'ять запитань, які послідовно виникають і відтворюють процес комунікації:

Хто говорить? – Комунікант.

Що говорить? – Медіаконтент.

Через який канал? – Медіа.

Кому? – Аудиторія.

З яким ефектом? – Ефекти.

В.В. Різун звертає увагу на диференціацію ролі контенту в масовій і медіакомунікаціях. Так, для представників медіа створення інформаційних продуктів, на думку автора, «розглядається як основна мета й завдання», натомість, наприклад, для маркетологів або

піарників контент є засобом реалізації контент-стратегії чи «створення позитивного іміджу організації в свідомості громадян» [11, с. 36].

Отже, залежно від царини, у якій зароджується й функціонує медіа контент, він набуває певної специфіки й щодо мети, і щодо ролі в процесі комунікації. Крім того, різними будуть пріоритетні складники процесу творення та сприйняття медіаконтенту: кодування, передача, декодування або інтерпретація. Зміна акцентів може стосуватися й змісту медіаконтенту.

Широко розкривається потенціал медіаконтенту в освітньому просторі. Ідея формування суспільства знань, проголошена ЮНЕСКО в доповіді «До суспільств знань», стимулює популяризацію освітнього контенту [12]. Теоретики цієї концепції розглядають інформацію як інструмент знання, а не власне знання, а інформаційне суспільство – як засіб створення справжнього суспільства знань. Тож пріоритетними в освітньому просторі стають розвиток інформаційної культури і трансформація особистості, що усвідомлює себе як виробника знань. Відповідно, освітній процес вищої школи серед іншого спрямований і на формування активної творчої позиції студента. Сучасні педагогічні методи та прийоми підготовки майбутніх фахівців мають охоплювати максимальний спектр дієвих способів ствердження такої позиції здобувача вищої освіти. Розвиток мультимедійних технологій та інтернету, безперечно, розширюють можливості самоосвіти. Широкі можливості впровадження мультимедійних технологій в освітній процес полягають не лише в можливості самостійно отримувати знання й оптимізувати процес навчання, а й у різноманітності педагогічних прийомів. Саме тут вбачаємо потенціал освітнього користувацького медіаконтенту.

Аналіз категорійного апарату, окреслений у ході нашого дослідження, дає змогу уточнити поняття «суб'єкт» у контексті освітнього процесу. Суб'єкт – людина, що виявляє високий рівень активності в процесі діяльності, до якої залучена, відносно самостійність, системність і послідовність у діях, прагнення до досягнення освітньої мети, здатність до самоаналізу й саморозвитку. Інтегруючи зміст окреслених дефіні-

цій у проблемне поле залучення студентів до створення користувацького медіаконтенту як методу формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей, можемо визначити таке:

1) становлення студента під час засвоєння дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» і виконання творчого завдання зі створення користувацького медіаконтенту як суб'єкта відбувається за умови його участі у відповідних формах діяльності, кожна з яких опосередковується змістом дисципліни, форматом користувацького медіаконтенту й особистісними якостями;

2) ступінь суб'єктності майбутнього фахівця визначається рівнем усвідомленості мети та значення виконуваного завдання, вияву ініціативи, авторським внеском у створений продукт, мірою участі у виконанні творчого завдання (індивідуального чи групового), саморегуляцією щодо якості продукту й термінів виконання.

Отже, визначене поняття «суб'єкт» і принципи організації українськомовної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, оснований на ідеї компетентнісного підходу, загалом визначають студента, залученого до створення користувацького медіаконтенту, як свідому й цілеспрямовану особистість, яка формує свою українськомовну професійно-комунікативну компетентність, здійснюючи активну творчу діяльність у межах зазначеного завдання. Ураховуючи окреслену специфіку суб'єктності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у контексті виконання творчого завдання зі створення користувацького медіаконтенту за змістом дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», вважаємо, що необхідно розробити типологію освітнього користувацького медіаконтенту й інструкції щодо його створення, що сприятиме структурованості та ефективності цього виду роботи й максимально розкриє потенціал визначеного методу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи психології : підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. 3-є вид. Київ : Либідь, 1997. 632 с.
2. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок* : філософсько-психологічні студії / заг. ред. В.О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 316–358.
3. Велитченко Л.К. Суб'єкт і його атрибутивні категорії. *Наука і освіта*. 2008. № 4–5. С. 69–79.
4. Descombes V. Le complément de sujet. Enquête sur le fait d'agir de soi-même. Paris : Gal limard, 2004.
5. Laugier S. Le sujet de la certitude. *Wittgenstein, dernières pensées. Sous la dir / de J. Bouveresse, S. Laugier, J.-J. Rosat*. Marseille : Agone, 2002. P. 237–264.
6. Соціально-психологічні засади становлення суб'єкта економічної соціалізації : монографія / за наук. ред. В.В. Москаленко. Київ, 2011. 369 с. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/monogr.pdf>.
7. Гурлева Т.С. Суб'єктність як основа особистісного розвитку взаємодіючих учасників освітнього процесу. *Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності* : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. С. 40–52.
8. Вовк В.О. Психолого-педагогічні чинники розвитку суб'єктної позиції майбутнього фахівця. *Психологічний часопис*. 2017. № 6 (10). С. 25–34.
9. Горська К.О. Медіаконтент цифрової доби: трансформації та функціонування : дис. ... докт. наук із соціальних комунікацій : 27.00.01. Київ, 2016. 449 с.
10. Lasswell H. The Structure and Function of Communication in Society. *The Process and Effects of Mass Communication*. Chicago, 1971.
11. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підручник для студентів. Київ : Просвіта, 2008. 260 с.
12. Towards knowledge societies. UNESCO World Report. UNESCO Publishing. Paris, 2005, 226 p. ISBN 92-3-104000-6.

REFERENCES

1. Kyrychuka, O.V., & Romentsia, V.A. (Eds.). (1997). *Osnovy psykhohohii: pidruchnyk*. [Basics of psychology: textbook] 3-ye vyd. K.: Lybid, 632 s. [in Ukrainian].
2. Tatenko, V.O. (2006). *Subiektno-vchynkova paradyhma v suchasnyy psykhohohii* [The subject-act paradigm in modern psychology]. *Liudyna. Subiekt. Vchynok* : Filosofovsko-psykhohohichni studii / zah. red. V.O. Tatenka. K. : Lybid. S. 316–358 [in Ukrainian].

3. Velytchenko, L.K. (2008). Subiekt i yoho atrybutyvni katehorii [The subject and its attributive categories]. *Nauka i osvita*. № 4–5. S. 69–79 [in Ukrainian].
4. Descombes, V. (2004). *Le complément de sujet. Enquête sur le fait d’agir de soi-même*. Paris: Gal limard.
5. Laugier, S. (2002). *Le sujet de la certitude*. In: Wittgenstein, dernières pensées. Sous la dir. de J. Bouveresse, S. Laugier, J.-J. Rosat (pp. 237–264). Marseille: Agone.
6. Moskalenko, V V. (Eds.). (2011). *Sotsialno-psykholohichni zasady stanovlennia subiekta ekonomichnoi sotsializatsii: monohrafiia* [Socio-psychological principles of becoming a subject of economic socialization: monograph]. Kyiv, 369 s. Elektronnyi resurs: <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/monogr.pdf> [in Ukrainian].
7. Hurlieva, T.S. (2020). Subiektnist yak osnova osobystisnoho rozvytku vzaiemodiiuchykh uchasykyv osvitnoho protsesu [Subjectivity as the basis of personal development of interacting participants in the educational process]. *Osvitnii prostir v konteksti humanistychnoi paradyhmy: psykholohichni priorytety suchasnosti : zbirnyk naukovykh prats / za red. S.D. Maksymenka*. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. S. 40–52 [in Ukrainian].
8. Vovk, V.O. (2017). *Psykholoho-pedahohichni chynnyky rozvytku subiektnoi pozytsii maibutnoho fakhivtsia* [Psychological and pedagogical factors in the development of the subject position of the future specialist]. *Psykholohichni chasopys*. № 6 (10). S. 25–34 [in Ukrainian].
9. Horska, K.O. (2016). *Mediakontent tsyfrovoi doby: transformatsii ta funktsionuvannia : dys. ... d-ra nauk iz sotsialnykh komunikatsii* [Media content of the digital age: transformations and functioning: dis. ... Doctor of Sciences in Social Communications]: 27.00.01. 449 s. [in Ukrainian].
10. Lasswell, H. (1971). *The Structure and Function of Communication in Society* [Text] / Harold D. Lasswell // *The Process and Effects of Mass Communication*. Chicago.
11. Rizun, V.V. (2008). *Teoriia masovoi komunikatsii* [Theory of mass communication]: pidruch. dlia stud. K.: Prosvita. 260 s. [in Ukrainian].
12. *Towards knowledge societies. UNESCO World Report*. UNESCO Publishing, Paris, 2005, 226 pp. ISBN 92-3-104000-6.